

УДК 651.01

Т. С. Осадча,

к. е. н., доцент, докторант Житомирського державного технологічного університету, м. Житомир

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ РЕНТИ

Т. Osadcha,

Ph.D., Associate Professor, doctoral candidate of Zhytomyr state technological university, Zhytomyr

EVOLUTION OF APPROACHES TO INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF RENT

Проаналізовано проблему трактування сутності поняття ренти. Визначена її сучасна інтерпретація. Проаналізовано історичне підґрунтя існування сучасного різновиду ренти. Охарактеризовано підходи представників класичного етапу розвитку економічної думки щодо трактування сутності ренти та існування її видів. Встановлено значення та універсальних характер категорії ренти, зокрема, що стосується проблеми розподілу. Визначено роль класичної школи у закріпленні сучасного підходу до трактування ренти.

The problem of interpretation of the essence of the concept of rent. By its modern interpretation. Analyzed the historical background of the modern kind of existence rent. Characterized approaches representatives of the classical phase of economic opinion on the interpretation of the essence and existence of rents species. Set and universal character categories rents, particularly regarding problems of distribution. The role of the classical school of consolidation modern approach to the treatment of rent.

Ключові слова: рента, види ренти, економічна рента, класифікація ренти.

Keywords: rent, types of rent, economic rent, rent classification.

Постановка проблеми. Рента - це фундаментальне поняття економічної науки, яке представляє великий науковий інтерес. Інтерес цей визначається наявністю безлічі потенційних граней застосування теорії ренти в тих чи інших умовах господарювання, окреслених просторовими контурами (локальними, національними, глобальними).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію ренти досліджували вчені різних напрямів і шкіл економічної теорії, зокрема вагомим внеском на етапі становлення та розвитку рентної концепції стали праці класиків економічної теорії таких як: Дж. Андерсен, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. Мілль, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт. Проблеми вилучення і розподілу ренти вирішуються за допомогою концепцій та моделей, які розробляють, обговорюють і приймають сучасні наукові школи.

Постановка завдання. Проаналізувати підходи до трактування сутності категорії ренти представників класичного етапу розвитку економічної думки та визначити їх вплив на формування підходів до класифікації ренти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рента – одна з тих категорій, які почали вивчатися і досліджуватися одними з найперших, однак, остаточного пояснення не отримали й по цей день. Більше того, сфера її застосування, перелік ресурсів, з яким пов'язують її виникнення та прояв, постійно розширюється.

Слово “рента” має латинське походження і описувало процес повернення або віддачі. Сьогодні сфера його використання надзвичайно широка. Рента застосовується для трактування різного виду доходів, наприклад, тих, які поязані із власністю, використанням природних ресурсів, капіталу землі, інших факторів, які характеризуються певними обмеженнями тощо. Таким чином, теорія ренти почала охоплювати не лише матеріальну, але й нематеріальну сферу виробництва.

Однією з перших наукових шкіл, що почали вивчати економічну сутність ренти та рентних відносин, була класична школа. Її представники пов'язували ренту, в першу чергу, із земельними ресурсами, що є зрозумілим виходячи з питань, які знаходились у фокусі їх наукових досліджень. Однак, саме представникам класичної школи належить ідея існування різних видів ренти.

Так А. Сміт визначає ренту як надлишок понад звичайної для даної місцевості прибутку. “Сільськогосподарські продукти можуть, як правило, надходити на ринок тільки в такій кількості, щоб звичайна ціна їх була достатня для відшкодування капіталу, необхідного для доставлення їх туди і для оплати звичайного прибутку. Якщо звичайна ціна перевищує цю норму, надлишок її, природно, припадає на частку земельної ренти; якщо вона не перевищує цю норму, то, хоча товар і може доставлятися на ринок, він не приносить ніякої ренти землевласнику” [11, с. 206]. А. Сміт заклав подвійність підходу до ренти як продукту землі та доходу, визначеного високим попитом при обмеженій пропозиції (орендній платі).

Таким чином, рента є перевищенням ціни продукту над витратами праці і капіталу, причому у витрати капіталу входить нормальний прибуток. А. Сміт прийшов до висновку, що земельна рента являє собою монопольну ціну. Так само, як і В. Петті, А. Сміт зазначає ренту місця розташування, але, допускає її виникнення від всіх продуктів землі, тим самим закріплюючи поняття природної ренти. Крім того, Сміт зазначав, що рента – якісно інша частина ціни продукту, ніж

заробітна плата і прибуток. Низька або висока заробітна плата і прибуток на капітал є причиною високої або низької ціни, в той час як менший або більший розмір ренти – результат ціни. Рента являє собою залишок, отриманий в результаті вирахування з ціни продукту заробітної плати або прибутку на капітал, тому не можна вважати отримання ренти, заробітної плати і прибутку явищами одного порядку.

Рікардо Д. є автором одного з найбільш ранніх за часом викладів теорії диференціальної ренти (хоча він і не користується цим терміном). “Коли з розвитком суспільства надходить в обробку земля другого розряду за родючістю, на землі першого розряду негайно виникає рента, і величина цієї ренти буде залежати від розходження в якості цих двох ділянок. Коли надходить в обробку земля третього розряду за якістю, негайно починає давати ренту земля другого розряду. Як і раніше, рента регулюється відмінністю в їх продуктивній силі. У той же час піднімається рента з землі першого розряду, тому що вона завжди повинна бути вище ренти з землі другого розряду на величину різниці в продукті, який вони дають при даному кількості капіталу і праці” [9, с. 433]. При цьому Д. Рікардо по суті розглядав те, що пізніше К. Маркс визначить як диференціальну ренту I і II роду. “Трапляється часто, насправді це звичайне явище, що ще до переходу до обробки №2, 3, 4 або 5 або гірших земель капітал може бути більш продуктивно затрачено на тих ділянках, які вже обробляються. Може, наприклад, виявитися, що при подвоєнні початкового капіталу, витраченого на №1, продукт хоча і не подвоїться, не збільшиться на 100 квартал, але все ж зросте на 85 квартал, ця кількість буде перевищувати те, яке було б отримано при додатку такого ж капіталу до землі №3. У подібних випадках капітал буде переважно додаватися до старої землі і також доставить ренту, тому що рента завжди є різницею в продукті, отриманому за допомогою додатка двох однакових кількостей капіталу і праці” [9, с. 435].

Рікардо розглядає існування ренти не лише по відношенню до природних ресурсів, але і до виробничого капіталу (машин). “Якщо додатковий продукт, який створює земля дає у формі ренти, є перевага, то бажано, щоб з кожним роком знову створені машини були менш продуктивними, ніж старі. Адже це, безсумнівно збільшило мінову вартість товарам, які виготовлені не тільки за допомогою цих машин, але й інших машин в країні, і всім власниками більш продуктивних машин платилася б рента” [3, с. 71].

Дещо з іншої сторони у своїх дослідженнях ренти підійшов Дж. С. Мілль, пов'язуючи її із особливостями відносин власності. “Рента є наслідком монополії; це природна монополія; її можна регулювати, на неї можна дивитися як на опору суспільному ладу, але її існування не можливо попередити. Землевласники можуть вимагати ренту за свої землі тому, що земля є товаром, якого потребує багато людей, але який ніхто не може отримати у іншого окрім землевласника. Якби земля належала одній особі, він міг би встановити ренту на свій розсуд” [6, с.39].

З подальшим розвитком економічної теорії почали виділяти особливу форму монопольної ренти, утворену в результаті використання виключних властивостей ресурсу. Мілль вважав, що витрати на землю (у сучасній термінології) – це мірило, що дозволяє оцінювати величину ренти, яку принесуть всі інші землі. Ці землі дають продукт, що відшкодовує витрати капіталу, зарплату і нормальний прибуток. Першим з усіх класиків політекономії Мілль виводить явище ренти з економії на витратах, яку приносять кращі машини і землі. Крім того, він виділяє ще один вид ренти, яку трактує як надлишок прибутку, який виникає від патентів або виняткових привілеїв на використання процесів, які здатні зменшити вартість виробництва [4].

Здатність породжувати ренту було закріплено й по відношенню таланту та спритності. На думку І.Г. Буша, яку в подальшому підтримав Г.Ф. фон Шторх, талант і спритність здатні додати “... до заробітної плати дохід, який не повинен бути з нею пов'язаний”. “Як скоро здібності людини перевищують звичайну міру, праця отримує частку досконалості, якою звичайно він не має ... перевага це є дар щедрості природи” [5].

Наступний крок у розвитку теорії ренти стосувався виділення диференціальної ренти I і диференціальної ренти II, поділ на які запропонував К. Маркс. На його думку, диференціальна рента I породжена відмінностями в родючості різних земельних ділянок, диференціальна рента II – витратами капіталу на одній і тій же землі. Крім того, Марксу вдалося підняти на новий рівень проблему абсолютної ренти, теорію якої було закладено К.І. Родбертусом.

В дослідженнях А. Маршала було здійснено спробу введення фактору часу, розглянувши ринковий період, короткотривалий період та довготривалий період. Також він ввів в обіг поняття квазіренти [1]. Наукова заслуга А. Маршала полягає в тому, що він істотно розширив сферу застосування теоретичної категорії “рента” і розповсюдив її на всі ресурси, які постають незамінними в короткостроковому плані (або які не можна швидко докупити на ринку в необхідній кількості). “... Земельна рента бачиться нами не як ізолювана категорія, а як основний різновид великого ряду явищ, хоча вона, зрозуміло, має свої специфічні особливості, що мають першорядне і практичне значення” [7, с.102]. “Різниця між диференціальної рентию і рентию, обумовленої рідкістю, не є корінним ... У відомому сенсі всі види ренти є рентами, зумовленими рідкістю, і всі види ренти є диференціальними. Але в одних випадках зручніше оцінювати ренту окремого фактора шляхом порівняння віддачі від нього з віддачею від гіршого (може бути граничного) фактора, коли вони аналогічним чином використовуються з застосуванням відповідних знарядь. В інших випадках краще звернутися до корінним відносинам між попитом і рідкістю або надлишком коштів виробництва тих товарів, у виготовленні яких бере участь даний фактор виробництва” [7, II, с. 114].

З метою виділення різновидів ренти А. Маршалл пропонує застосовувати уточнюючі (визначальні) атрибути: земельна, природна, нафтова, капітальна, трудова, політична і т.д., майже до нескінченності. Наприклад, А. Маршалл вказує на існування ренти третього фактора виробництва – праці. “Та частина доходу, якій людина зобов'язана своїми надзвичайними природними здібностями, – подарунок долі йому і в абстрактному представленні має певну схожість з іншими дарами природи, наприклад, такими, як родючість землі” [7, III, с. 83].

В рамках цього напрямку А. Маршалл підкреслює роль підприємців. Крім трьох традиційних факторів виробництва Маршалл вводить ще й четвертий – організацію. Але тоді кращі організації в порівнянні з гіршими, ще діючими, повинні породжувати ренту. Згадаймо, що ринкова ціна (капіталізація) ефективно працюючих підприємств на порядок вище ціни їх активів, якщо їх продавати окремо. Ось це перевищення ціни підприємства над ціною його активів і витратами створення підприємства можна вважати капіталізованою рентою організації.

Таким чином, представники класичного етапу розвитку економічної думки були переконані в універсальності ренти, зокрема, що стосується її застосування відносно різних факторів. Цей висновок ліг в основу дослідження теорії ренти неокласиками.

“Сучасна неокласична теорія рішуче відмовилася відокремлювати ренту від інших видів неконкурентних доходів” [8, с.19]. Нормальний рівень доходів визначається виключно умовами конкуренції на ринку ресурсів, причому в якості норми пропонується досконала конкуренція. Таким чином, представляється неможливим виділити рентний дохід як такий в кожному окремому випадку.

Спробу узагальнити результати досліджень проблеми виділення частки доходу в ряду економічних категорій “заробітна плата, відсоток, рента і прибуток” представлені в статті Д. А. Ворчестера “Перегляд теорії ренти” [2]. Тут запропоновані наступні варіанти визначення ренти: “1. Платежі підприємця за певні фактори виробництва. 2. Частина підприємницьких платежів, що виплачується певним факторам виробництва. 3. Дохід, отриманий власниками певних виробничих ресурсів. 4. Частина доходу, отриманого власниками певних виробничих ресурсів ... Все ж кожна група приймається значним числом економістів, які використовують один і той же термін в найбільш загальному сенсі. Ті, хто віддає перевагу пунктам 1 і 3, мабуть, розглядають в якості суттєвої характеристики ренти те, що вона є повною і довгостроковою винагородою певної групи виробничих факторів, які називаються в сукупності “земля”, в той час як інша група вважає, що істотною характеристикою ренти є принесений нею надлишковий дохід” [2, с. 359].

Останнє визначення ренти, зване паретіанським, зайняло домінуюче положення в середовищі англійських економістів, включаючи Х.Д. Хендерсона, Дж. Робінсона, К. Булдинга, Р. Триффіна і А. Мейера. Використовуючи термін «рента», вони отримували результат, відмінний від того, що описували класики і теоретики граничної продуктивності. У паретіанському трактуванні рента визначалася не як нормальний дохід певної групи факторів виробництва, а як дохід якого-небудь фактора, що перевищує той його рівень, який необхідний для утримання його зайнятості в даній сфері використання. Такий дохід понад нормальний доходу фактора і є надлишковий дохід” [2, с. 361-362].

Не можна не позначити позицію економістів Х. Джемсона, У. Уїкстїда, Девенпорта та ін., які виступали проти вимірювання ренти як надлишку. Вони підкреслювали, що таким чином економічна теорія розглядає ренту на абсолютно іншій основі в порівнянні з іншими видами витрат і «Вводить її в розряд щодо некерованих “додаткових” доходів” [2, с. 361].

Сам Д. Ворчестер ув'язує економічну сутність ренти з поняттям альтернативної вартості і, у цьому зв'язку, визнає послідовну позицію А. Маршалла по відділенню квазіренти (що включає реальні або грошові витрати) від ренти (яка їх не включає). Відповідаючи на запитання: “Чи є рента нормальною платою за землю, що включає елементи як надлишку, так і витрат, або вона просто частина загальних платежів, що включають надлишок?”, Д. Ворчестер пропонує свою власну концепцію використання альтернативної вартості. “Вибір альтернативної вартості як основи для визначення ренти випливає з таких міркувань. Насамперед, це, по-перше, відповідає поширеному словживанню. (У німецькому мові словом Rente позначається пенсія, в англійській rent - орендна або квартирна плата, у французькому gente - щорічний дохід, що отримується власником по облігаціях державних позик). Для більшості людей рента все ж пов'язана в першу чергу з використанням активів тривалого користування, а не з надлишковими доходами. Професійні економісти багато в чому в результаті дискусій, які, як це тепер можна бачити, мають під собою вельми специфічну основу, стали асоціювати ренту з надлишковими доходами” [2, с. 374-375].

Повертаючись до паретіанської ренти як платежу понад і крім альтернативної вартості, Д.А. Ворчестер зауважує, що таке визначення серйозно послаблює значення терміна “рента” і далі, що існує єдиний вид доходу, який не має ні альтернативної, ні реальної вартості, – це чистий прибуток. І в цьому зв'язку пропонує введення нового терміна для опису дійсного надлишкового доходу факторів виробництва на рівні фірми – “факторного прибутку” (оскільки “Невартісні витрати” Стиглера тісно пов'язані з аналізом проміжних рівнів від фірми до суспільства в цілому, щодо яких термін «рента», на думку Д. А. Ворчестера, не слід застосовувати).

Отже, дана публікація 1946 в “American Economics Review” констатувала, що “... теорія ренти залишається вельми неясною, так як виплата ренти, пов'язана з різними функціями влади, сильно коливається за величиною...” [2, с. 361], Д. Ворчестер позиціонував свою концепцію альтернативної вартості як третій варіанти вирішення, описуючи дискусію двох точок зору: “Рента включає елементи як надлишку, так і витрат” (класична теорія) і “Рента є частина загальних платежів, що включають надлишок” (паретіанская рента).

У той же час сучасна західна економічна література досить багато уваги приділяє альтернативним витратам. Економічна теорія підприємства передбачає, що альтернативні витрати фірми включені в структуру її витрат. У реальних ситуаціях в бізнесі застосування фінансового показника “порогової ставки відсотка” близько по своїй суті використанню концепції альтернативних витрат в економічній теорії підприємства.

Таким чином, феномен альтернативних витрат міцно увійшов в західну теорію і ділову практику сучасної ринкової економіки. І цього зовсім не можна сказати про ренту, для якої лише деякі з авторів знаходять дуже обмежене місце у своїх працях, що знайшло непряме відображення в навчальній літературі. Так, всього кілька рядків присвячено ренті в одному із загальнонавчальних кращих підручників світу з економіки. П.А. Самуельсон і В.Д. Нордхаус в частині III “Економіки”. “Ринки виробничих факторів і розподіл доходу” дають наступне визначення ренти, або, точніше, чистої економічної ренти: “Рента – це плата за використання факторів виробництва, пропозиція яких фіксовано”. Незважаючи на те, що спочатку поняття ренти дається в “Економіці” тільки стосовно до землі, далі зазначається, що «крім землі концепцію ренти можна застосувати до запасів нафти і золота, баскетболістам – до зростання вище двох метрів, і до будь-яких інших виробничих факторів, що характеризуються фіксованою пропозицією” [10, с. 284-285]. Аналогічне визначення ренти дає С. Фішер. “Оскільки земля традиційно розглядається як кількісно фіксований фактор, слово «Рента» часто використовується для позначення доходу від будь-якого фактора, одержуваного завдяки обмеженості його пропозиції. Таким чином, фактор приносить ренту, якщо він оплачується на рівні більшому, ніж це необхідно для забезпечення пропозиції послуг цього фактора” [12, с. 331].

Висновки. В умовах переходу до ринкових відносин проблеми насамперед присвоєння та вилучення ренти опинилися в центрі уваги не тільки в сфері економіки, а й насамперед політики, що зробило теорію ренти головним напрямом теорії розподілу. Сучасна економічна наука визначає економічну ренту як дохід понад мінімальний рівень, який необхідно для залучення виробничого фактору до сфери діяльності.

Список літератури.

1. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг / Пер. з англ. – К.: Основи, 2001. – 670 с.
2. Ворчестер Д. А. Пересмотр теории ренты // Вехи экономической мысли: рынки факторов производства- Спб.: Экон. школа. - 1999. - Т. 3. - С. 356-385.
3. Давид Рикардо Начала политической экономии и налогового обложения: Пер. под ред. М.Смит. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1955, Т1. – с. 360
4. Дж. Ст. Милль Основания политической экономии: Пер. с посл. англ. Издания Е.И.Остроградской. – Киев.-Харьковь.: Южно-Русское Книгоиздательство Ф.А.Югансона, 1848. – 866 с.
5. Жид Ш. История экономических учений : пер. с англ. / Ш. Жид, Ш. Рист. - М.: Экономика, 1995. - 543 с.
6. Малышев Б.С. Общая теория ренты / Б.С. Малышев Томск: ФЖТГУ, 2012. – 196 с.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки : в 3 т. : пер. с англ. / А. Маршалл. - М.: Универс, 1993. - Т. 3. - 3 5 1 с.
8. Природная рента в экономике России / Б. Н. Кузык [и др.] . - М. ; Ин-т экономики стратегий, 2004. - 189 с.
9. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения в 2 т. : пер с англ. / Д. Рикардо. - М.: Эконом, 1993. - Т. 1.-161 с.
10. Самуэльсон П. А. Экономика / П. А. Самуэльсон, В. Д. Нордхаус. - М.: Бином КноРус, 1997. - 799 с.
11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / отв. ред. Л. И. Абалкин; РАН. Ин-т экономики. - М.: Наука, 1993. - 570 с
12. Фишер С. Экономика : пер. с англ. / С. Фишер [и др.]; под ред. Г. Г. Сапова. - М.: Дело, 1993. -829 с.

References.

1. Blaug M. (2001), *Ekonomichna teoriia v retrospektivi* [Economic theory in retrospect], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
2. Vorchester D.A. (1999), “Revision of the theory of rent”, *Ekonom. shkola*, vol.3, pp. 356-385.
3. Davyd Rykardo (1955), *Nachala polytycheskoj ekonomyy u nalohovoho oblozheniya* [Principles of Political Economy and Taxation], Hosudarstvennoe yzdatel'stvo

polytycheskoj lyteratury, Moscow, Russia.

4. Dzh. St. Myll' (1848), *Osnovaniia polytycheskoj ekonomiy* [Foundations of Political Economy], Yzdaniya E.Y.Ostrohradskoj, Kiev'.-Khar'kov', Ukraine.
5. Zhyd Sh (1995), *Ystoriya ekonomycheskykh uchenyj* [History of Economic Thought], Ekonomyka, Moscow, Russia.
6. Malyshev B.S. (2012), *Obschaia teoriya renty* [The general theory of rent], Tomsk, Russia.
7. Marshall A. (1993), *Pryntsyipy ekonomycheskoj nauky* [The principles of economics], Unyvers, Moscow, Russia.
8. Kuzyk B. N. (2004), *Pryrodnaia renta v ekonomyke Rossyy* [Natural Rent in the Russian economy], Yn-t ekonomyky stratehyj, Moscow, Russia.
9. Davyd Rykardo (1993), *Nachala polytycheskoj ekonomyy y nalohovoho oblozheniya* [Principles of Political Economy and Taxation], Ekonov, Moscow, Russia.
10. Samuel'son P. A. (1997) *Ekonomyka* [Economy], Bynom KnoRus, Moscow, Russia.
11. Smyt A. (1993), *Yssledovanye o pryrode y prychnakh bohatsva narodov* [The Wealth of Nations], Nauka, Moscow, Russia.
12. Fysher S. (1993), *Ekonomyka* [Economy], Delo, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"